

DEVLET KURAMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME AN ASSESSMENT ON STATE THEORIES

Arş. Gör. Adnan KARATAŞ

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Erzurum/Türkiye

ÖZET

Toplumsal ve siyasal yaşamın birçok noktasında karşımıza çıkan devlet olgusu, çoğu kez Weberyen bir tanımda kullanılmaktadır. Ancak devletin gerçek anlamda nasıl tanımlanması gerektiği, hangi özelliklere sahip olduğu ve bir araç mı yoksa bütünüyle bağımsız bir aygıt mı olduğu tartışılması gereken konuların başında gelmektedirler. Nitekim bu tartışmalar, devlet olgusunun ortaya çıktığından beri sürmektedir. Bu konuda birçok yaklaşımın çeşitli değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında devlete ilişkin olarak çeşitli değerlendirmeleri olan teoriler ele alınarak belli yönlerden analiz edilmiştir. Devlete ilişkin olarak yapılan analizlere farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılan bu çalışmada; devlet kuramları belli özellikleri itibarıyla bir çeşit sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. İlk olarak devlet kuramlarının toplumsal gerçeklik araştırmalarında devleti veya toplumu merkeze aldığı değerlendirilmiştir. Buradaki temel kıstas devletin belli konularda özerkliğinin olup olmadığıyla ilgilidir. Daha açık ifadesiyle devletin bir araç mı yoksa bir aktör mü olduğudur. Bu çalışma ile araştırılmaya çalışılan bir diğer önemli husus ise devlet teorilerinin toplumsal çatışmadan mı yoksa uzlaşından yana bir tavrının olduğudur. Bunun araştırırken kullanılan temel kıstas ise devlet kuramının, toplumsal yapı içerisindeki güç (iktidar) dağılımına ve gücün nerede olduğuna ilişkin olarak vermiş olduğu cevapta aranmaktadır. Bu çalışma ile yapılan değerlendirmeler ve ulaşılan sonuçlar devlet kuramlarına farklı bir pencereden bakmayı ve literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Kuramları, Devlet Merkezli Yaklaşım, Toplum Merkezli Yaklaşım, Çatışma, Uzlaşım

ABSTRACT

The phenomenon of the state, which comes up in many points of social and political life, is often used in a Weberian definition. However, how the state should be defined in the real sense, which features it has, and whether it is a tool or a completely independent device are among the issues to be discussed. As a matter of fact, these debates have continued since the state emerged. Many approaches to this issue have various evaluations.

Within the scope of this study, theories which have various evaluations related to the state were analyzed and analyzed in certain aspects. In this study, it is tried to gain a different perspective to the analyzes made about the state. State theories have been subjected to some sort of classification according to their specific characteristics. First of all, it was evaluated that the theories of the state centered the state or society in social reality researches. The basic criterion here is whether the state has autonomy on certain issues. More precisely, the state is a tool or an actor. Another important point to be investigated with this study is that the theories of the state have a social conflict or a compromise. The main criterion used in researching this is the state theory's response to the power (power) distribution within the social structure and on the whereabouts of power. The evaluations made and the results achieved with this study aim to look at the state theories in a different window and contribute to the literature.

Keywords: State Theories, State Centered Approach, Community Centered Approach, Conflict, Consensus

1. GİRİŞ

Bu çalışma kapsamında ilk olarak devlet kuramlarına ilişkin olarak belli bir sınıflandırma yöntemi olarak kabul edilebilecek devlet/toplum merkezli yaklaşımlar ve çatışma/uzlaşım yaklaşımları değerlendirilmektedir. Ayrıca devlet teorilerinin (Seçkincilik, Çoğulculuk, Klasik Marksizm, Batı Marksizm'i) bu yaklaşımlardan hangisine daha yakın olduğu analiz edilmeye çalışılmaktadır. Devlet teorilerine farklı bir bakış açısı (devlet/toplum merkezli ve çatışma/uzlaşım) kazandırmak amacıyla yapılan bu çalışmada, devlet teorilerinin ilgili yaklaşımlarla olan benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle devlet teorileri iki boyutlu bir spektrum üzerine konumlandırılmaya çalışılmaktadır. Ancak devlet teorileri için yapılan bu ayrımın

sınırlarının kesin olmadığı ve dolayısıyla teorilerin çoğu durumda ilgili spektrumun (devlet-toplum veya çatışma-uzlaş) her iki kanadına da atıfta buldukları tespit edilmiştir. Aşağıda bu konuya ilişkin çeşitli tartışmalar yapılmaya çalışılmaktadır.

2. DEVLET MERKEZLİ VE TOPLUM MERKEZLİ YAKLAŞIMLAR

Devletin doğası hakkındaki kapsamlı ve karmaşık literatürde, devletin kendi çıkarlarını ve üstün gruplara (sınıflara) ve toplumsal çıkarlara karşı kendi çıkarlarını harekete geçirme ve formüle etme yeteneğini (devlet özerkliği) sorgulayan önemli bir tartışma bulunmaktadır. Bu tartışmanın bir tarafında devletin görece bir özerkliğinin olduğunu (Yılmaz, 2005: 114) ve toplumun üstünlüğünü kabul eden toplum merkezli görüş vardır. Diğer tarafta ise devletin özerk ve toplumdaki bağımsız olduğunu ifade eden devlet merkezli görüş bulunmaktadır (Machado, 1992: 1).

Bu kısımda, genellikle David Truman, Robert Dahl ve David Easton gibi çoğulcu yaklaşımı savunan düşünürlerle özdeşleşen toplum merkezli yaklaşım ve Eric Nordlinger, Stephen Krasner ve Theda Skocpol tarafından geliştirilen devlet merkezli yaklaşım hakkında bilgiler verilmektedir. Bu iki yaklaşımın güç ilişkileri hakkındaki varsayımlarını; özellikle politik karar almada kimin gücü elinde bulundurduğu, bu gücü nasıl kullandığı ve kimin yarar sağladığı hakkında bilgilendirme yapılmaktadır. Böylelikle bu iki yaklaşımı ana hatlarıyla ortaya koyarak; Elitizm (Seçkincilik), Çoğulculuk, Klasik Marksizm, ve Batı Marksizm'ini bu iki yaklaşımdan hangisine daha yakın olduğu konusu tartışılmaya çalışılmaktadır.

2.1. Toplum Merkezli Yaklaşım

Toplum merkezli teorisyenler, devletin anlaşılmasında; sosyal oluşumun sorgulamasının birincil ve başlangıç nesnesi olduğunu düşünürler. Dolayısıyla bu teorisyenlere göre; devletin anlaşılmasında ve açıklanabilmesinde sivil toplumdaki devletin doğasına doğru ve tam tersi yönde bir araştırma yapmak gerekmektedir (Machado, 1992: 1).

Bu yaklaşım, Anglo-Amerikan devlet anlayışından gelişen “çoğulcu” düşünceye dayandığı öne sürülmektedir (Dunleavy ve O'leary, 1987: 42). Bu düşünce okulu, bütünlük, monolitik ve merkezileşmiş bir devlete karşı belli bir muhalefeti bulunmaktadır (Dunleavy ve O'leary, 1987: 42). Yaklaşımını savunan teorisyenler, devletin oldukça tarafsız olan ve toplum içindeki grupların baskılarını yansıtan veya tepki veren bir şey olarak görmektedir (Macpherson, 1975: 188). Politika oluşturma, rekabet halindeki baskı gruplarının zaferlerin meşrulaştırılmasını içeren yasaların oluşturulması olarak görülmektedir (Macpherson, 1975: 188). Ayrıca devlet çeşitli baskı grupları arasındaki denge mekanizmalarını içeren bir aygıt olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla devlet, toplumdaki güçsüz konumda olan grupları, kamu yararı için korumak amacıyla; gruplar arasında dengeleme ve hakemlik görevleri yapmaktadır (Dastoor, 1994: 2).

Toplumdaki sosyal sınıfları ve çıkar grubu oluşumlarını temel analiz birimi olarak ele alan toplum merkezli yaklaşım savunucuları, sosyal hareketliliğin aşağıdan hareketle başlayacağını vurgulanmaktadır (Borras, 2001: 547). Dolayısıyla devlet bu tür hareketliliğe tepki veren bir şeydir (Macpherson, 1975: 188). Çoğunlukla Marksist gelenekten gelen bu teorisyenler, devletin egemen toplumsal sınıfların çıkarlarına ve devletin “esaretine” neden olan yapısal ve kurumsal engelleri vurgulamaktadır (Borras, 2001: 547). Dolayısıyla çoğu toplum merkezli teorisyen tarafından, devletin özerk eylem yeteneği bulunmadığı öne sürülmektedir (Jessop, 2016: 351). Teorisyenlerden bazıları, sosyal güçlerin doğrudan devlete uyguladıkları etkiyi vurgularken; bazıları ise sosyal güçlerin devlete karşı uyguladıkları dış kısıtlamalara dikkat çekmektedir (Borras, 2001: 547).

Bu yaklaşıma göre devletin toplumsal baskılara karşı esnek/duyarlı olmasından dolayı; zayıf bir rolü bulunmaktadır (King, 1989: 473). Politikaların oluşturulmasında devletin önemli bir rolü yoktur ve dolayısıyla kamu politikaları, bağımsız devlet çıkarlarının değil, politik olarak etkileşim halinde bulunan grup çıkarlarının bir ürünü olarak görülmektedir (King, 1989: 473). Bu teori aynı zamanda, liberal politik sistemin işlevine dair Marksist görüşe karşı iyi bir alternatif olduğunu düşünülmektedir (Ricci, 1971: 74). Ancak Neo-Marksistler “devletin görece özerk” yapıda

olduğunu savunduklarından dolayı bu yaklaşım içerisinde değerlendirilmektedirler (Machado, 1992: 1). Nitekim devletin yönetici sınıfın bir aracı olduğu görüşü; görece özerklik şartıyla da uyuşmamaktadır (Carnoy, 2015: 77)

2.2. Devlet Merkezli Yaklaşım

Theda Skocpol, Peter Evans, Linda Weiss ve John M. Hobson gibi neo-Weberci yazarlar, 1980'lerden itibaren Liberal ve Marksist devlet kuramlarını "toplum-merkezli" olmakla eleştirmişlerdir (Akdoğan, 2007: 116; Oğuz, 2013: 108). Bunun yerine önerdikleri "devlet-merkezli" yaklaşımda ise devletin özerkliğini ve örgütsel gücünü vurgulayarak bu özerkliğin getirdiği örgütsel olanakların kalkınmacı amaçlar için kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir (Oğuz, 2013: 108). Akdoğan (2007) bu yaklaşım "Devlet Kurumsalcı" şekilde isimlendirirken; toplum merkezli yaklaşıma "Liberal Çoğulcu" isimlendirmesi yapmaktadır.

Devletçiler ya da Devlet-Merkezli teorisyenler devleti, iktidarla ve toplumun genel çıkarlarıyla ilgili hedefleri izleyen özerk bir aktör olarak görmektedirler (Dastoor, 1994: 30). Dolayısıyla devlet merkezli teorisyenler, devleti toplumdan ayrı bir kurum olarak analiz etmeye çalışmaktadırlar (Dastoor, 1994: 30). Bu teorisyenlere göre sivil toplum/devlet analizinde nedenselliğin yönü devletten sivil topluma doğru olmalıdır (Yılmaz, 2005: 112). Devlet merkezli yaklaşım, gücün devletin merkezinde yer aldığını öne sürer. Dolayısıyla güç "kararların verildiği yetki organizasyonundan" türetilir (Alford ve Friedland, 1985: 169). Aslında, devlet-merkezli teorisyenler, iktidarın kesin tanımlarından kaçınmaya çalışmaktadırlar (Walker, 2002: 26).

Nordlinger, demokratik devletlerin potansiyel özerkliğini yansıtan ilk devletçi/devlet-merkezli teorisyendir (Jessop, 2016: 341). Toplum-merkezli yaklaşımı açıkça eleştiren Nordlinger devleti; "kurumsal düzenlemeler" veya "yasal-normatif düzen" olarak değil, bireylere atıfta bulunması gereken bir şey olarak tanımlar (Dastoor, 1994: 20). Diğer bir ifadeyle Nordlinger için devlet "toplumun tüm kesimlerini bağlayıcı kararlar almak konusunda yalnızca kendilerini yetkilendiren görevler işgal eden tüm bireyleri" içermektedir (Jessop, 2016: 342). Ayrıca devlet, otoritelerini otoritelerden alan hükümet ve / veya bürokratik kurumlardan daha fazlasını içermektedir (Jessop, 2016: 342). Bu Weberci tip devlet tanımı, devletin göreceli olarak açık bir şekilde ampirik tanımlama ve sınırlama getirmesine izin verir. Nitekim günümüz devlet-merkezli geleneğin temelinde yer alan iddia edilen Weber'e göre devlet, (Yılmaz, 2005: 112) belirli bir toprak parçasında, meşru erk ve baskı tekeli elinde tutan insan topluluğu şeklindeki örgütlenme şeklindedir.

Bir diğer devlet-merkezli teorisyen olan Skocpol, Weber'in kavramlarını devletin tanımına dahil etmiştir: "...devletler, bölgeler ve bu bölgelerin içindeki insanlar üzerinde kontrolü sahip olan, zorunlu kuruluşlardır. İdari, yasal, ayıklayıcı ve zorlayıcı örgütler, herhangi bir devletin çekirdeğidir" (Skocpol, 1995: 92). "Devleti geri getirme hamleleri" ile en çok özdeşleştirilen kişi olan Theda Skocpol, (Jessop, 2016: 343) Marx ve Spencer'ın modasının geçtiğini ifade ederek; Neo-Marksist ve Klasik Marksist devlet teorilerini toplum-merkezli bir teori olmakla eleştirmiş ve bu yaklaşımların, devlet yöneticileri ile egemen sınıflar arasında çıkabilecek çelişkileri dikkate almadıklarını öne sürmüştür (Skocpol, 1980: 164). Skocpol da Weber gibi devletin sınıf ilişkilerine ve sınıf mücadelelerine indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır (Yılmaz, 2005: 113).

Alford ve Friedland'a (1985) göre devlet merkezli yaklaşımın, demokrasi görüşü "elit kontrolün meşruluğu"dur. Çünkü bu yaklaşıma göre demokrasi, vatandaşların devlette söz sahibi olduklarına inandıkları, fakat gerçekte böyle olmayan hayali bir durumdur (Alford ve Friedland, 1985: 250). Diğer bir ifadeyle demokrasi, lider seçmenin ve bir yapı inşa etmenin yoldur, çoğulcu yaklaşımdaki gibi bir karar alma yöntemi değildir (Walker, 2002: 30).

Devlet merkezli yaklaşım ve toplum merkezli yaklaşım arasındaki en büyük çekişme noktası, devletin bir bağımsız bir yapı olarak kabul edilip edilmeyeceği konusundadır. Bu teorisyenler, "devlet" ve "toplum" gibi geniş ve nispeten esnek tanımlanmış kavramları kullanmakta ve "güçlü-zayıf devletler" ve "güçlü-zayıf toplumlar" şeklinde ifadeler kullanmaktadırlar (Almond, 1988:

869). Üstelik devlet merkezli yaklaşımın devlet tanımına baktığımızda; devletin temel konseptinin tam olarak belirtilmemekle birlikte; devletin tanımının yapıldığında ise toplum merkezli yaklaşımların devlet tanımına benzediği iddia edilmektedir (Almond, 1988: 869).

3. ÇATIŞMA – UZLAŞMA YAKLAŞIMLARI

Duygu, düşünce ve davranışlarda içsel veya dışsal psikolojik ve sosyal engellenme haliyle ilgili olan çatışma kavramı, farklılaşan amaç ve isteklerin karşıtlıklar içinde mücadele etmesi anlamına gelmektedir (Aydınalp, 2010: 189). Uzlaşma ise çatışmanın zıddıdır. Bu iki kavramın birlikte kullanılması durumunda ilk olarak Emile Durkheim'dan bahsetmek gerekmektedir. Durkheim ve diğer işlevselci düşünürlerin çoğu, toplumu, birbirine bağımlı parçaların bütünü, bir çarkın dişlilerinin birbirine geçmiş bütünleşmiş bünyesi olarak görmektedir (Giddens, 2012: 145). Bir toplumun varlığını zaman içerisinde devam ettirebilmesi için, toplum içerisindeki uzmanlaşmış kurumlarının (siyasal sistem, din, aile ve öğretim sistemi vb.) birbirleriyle uyumlu çalışmaları gerekir (Giddens, 2012: 146). Toplumsal yapıyı, işleyiş sırasındaki çatışma ve hareketliliği çözümlenerek inceleyen çatışma kuramı, bu anlamda işlevselciliğe karşı geliştirilmiş en önemli alternatif olarak düşünülmektedir. İşlevselci yaklaşım bağımlılık, birliktelikten ve uyumdan söz ederken, çatışmacı kuram üstün olma yani güç mücadelesinden bahsetmektedir (Özsöz, 2007: 49).

Çatışma kuramı çalışmalarının temeli, Marx ve Weber dayandırılmaktadır. Bu iki düşünürden etkilenerek yapılan çalışmalar, iki farklı görüşün/yaklaşımın oluşmasını sağladı. Öncelikle Marx, bireylerin çeşitli çıkar duygularına sahip olduklarını ifade ederek; tüm toplumlarda farklı çıkarlara sahip farklı toplumsal birliktelikler/sınıflar bulunduğunu öne sürmektedir (Wallace ve Wolf, 2013: 111-112). Marx'ın etkisiyle hareket edenler, eleştirel olmanın ahlaki bir yükümlük olduğunu ve değer yargılarından arınmanın mümkün olmadığını vurgular (Özsöz, 2007: 49). Marx'a göre toplumsal örgütlenmenin temelinde üretim ve mülkiyet ilişkileri bulunmaktadır. Ayrıca Marx bugüne kadar gelen bütün toplumların tarihi, bir sınıf çatışmaları tarihi olduğunu ifade etmektedir (Marx ve Engels, 2017: 61). Marx'a göre toplumdaki aynı sınıfa mensup kişiler birlikte hareket edecek, insanlık tarihi toplumdaki ekonomik grupların diyalektiğine bağlıdır ve bu sınıflar arasındaki çatışma, toplumsal örgütlenmenin nasıl şekilleneceği üzerinde etkilidir (Wallace ve Wolf, 2013: 97). Dolayısıyla Marx'a göre toplumdaki çatışma, sınıfsal bir çatışmadır.

Diğer taraftan Weber'de Marx gibi bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini öne sürmektedir. Ancak Weber, Marx'ın bireylerin davranışlarının arkasında yatan en önemli sebebin sadece ekonomik sebepler olarak görmesinin yanıltıcı olduğunu ifade etmektedir (Wallace ve Wolf, 2013: 114). Weber'den etkilenen çatışma kuramcılar arasında en bilineni Dahrendorf'dur (Giddens, 2012: 57). Dahrendorf'un görüşlerine göre (Diyalektik yaklaşım (Turner, 1991)) çatışmanın esas olarak birey ve grupların sahip olduğu farklı çıkarlardan kaynaklanmaktadır (Giddens, 2012: 57). Dahrendorf, Marx'tan etkilenmekle birlikte onun özellikle mülkiyet ilişkileri üzerinde temellenen sınıf modelini eleştirmekte ve güç (otorite) üzerinde temellenen bir sınıf modeli tanımlamaktadır (Sungur, 2013: 47) Dahrendorf'a göre bütün toplumlarda, gücü elinde bulunduranlarla bundan büyük ölçüde dışlanmış olanlar ve yöneticilerle yönetilenler arasında bir bölünme vardır (Giddens, 2012: 57).

Çatışma kuramını ilişkin yukarıda ifade edilen bilgilerden yola çıkarak, çatışma kuramını savunanların bütünüyle aynı görüşlerde olduğu söylenemez. Nitekim çatışma kuramı içerisindeki kuramcılar arasındaki anlaşmazlık, diğer yaklaşımları savunan kuramcılarla olduğundan daha şiddetlidir (Wallace ve Wolf, 2013: 107). Ancak çatışma kuramcılarının belli ortak noktaları vardır. Genel anlamdan çatışma kuramının en önemli üç görüşü şu şekildedir: (1) İnsanların tümünde, istedikleri ve elde etmeye çalıştıkları bazı ortak bazı temel çıkarlar bulunmaktadır. (2) Çatışma yaklaşımını savunanlar "güç"ün toplumsa eşitsiz bir biçimde bölündüğünü ve zorlayıcı bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmektedirler. Ancak buradaki "güç" çatışmanın kaynağı değildir. (3) Değerler ve düşünceler, tüm toplumun kimliğinin ve amaçlarını tayin eden araçlardan ziyade; farklı toplumların hedeflerine ulaşmak için kullandıkları araçlardır (Wallace ve Wolf, 2013: 108-109).

Çatışma kuramına ilişkin yukarıda verilen temel hususlar, tüm çatışma kuramcıları için ortaktır. Fakat çatışma kuramı birbirine nerdeyse hiç benzemeyen iki geleneğe ayrılmaktadır. Bu iki geleneğin oluşmasındaki temel husus, toplumsal bilim ve çatışmanın ortadan kalkıp kalmayacağı ile ilgili farklı varsayımlardır (Wallace ve Wolf, 2013: 109). Birinci grupta yer alan kuramcılar; toplumsal bilimcilerin topluma eleştirel bakma yükümlüğünün olduğunu savunmaktadır. Toplumsal çözümlemeyi değer yargılarından ayırmayı önerirler ve toplumsal çatışmanın olmadığı bir toplumsal yapının oluşabileceğini ifade ederler (Wallace ve Wolf, 2013: 109). Dolayısıyla Marksizm'in görüşlerinin yansıttıklarını be kısmen de pozitivist söyleminin olduğunu söyleyebiliriz. İkinci grupta yer alan kuramcılar ise toplumsal bilimin sonuçlarının mutlaka değer yüklü olacağını öne sürmektedirler. Bu kuramcılar toplumdaki çatışmanın, kaçınılmaz olduğunu ve hayatın daimi parçası olduğunu ifade etmektedirler (Wallace ve Wolf, 2013: 110).

4. DEVLET KURAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Literatürdeki belli başlı siyasal akımların bütününde devlete karşı kötü bir bakışın olduğu görülmekte ve devlet, kuramsal bir sorun olarak bilimsel düşüncenin dışına atılmaktadır (Eroğul, 2014: 21). Ancak son dönemlerde devlete, modern toplumlarda oldukça önemli bir roller atfedilmiştir. Ancak devletin belli bir tanımlamasının yapılması oldukça güç bir durumu arz etmektedir. Nitekim Devlet Teorisi isimli kitabında Jessop, devletin tanımı yapmayı kitabının son bölümüne kadar ertelemiştir. Jessop devlet tanımlamasında devletin kurumlarının ve devlet söyleminin yer alması gerektiğini vurgulamıştır (Jessop, 2016: 417). Üzerinde uzlaşılabilir tek bir devlet tanımının olmadığı gibi birçok teorisyen kendi devlet tanımını yapmıştır. Devlet teorilerinin aslında birer siyaset teorisi olduğunu (Carnoy, 2015: 19) düşünmek gerekmektedir. Buradan hareketle Seçkincilik, Çoğulculuk, Klasik Marksizm ve Batı Marksizm'inin "devlet" söylemleri önem kazanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde adı geçen kuramların, devlet merkezli-toplum merkezli ve çatışma-uzlaşma boyutlarından oluşan iki boyutlu bir spektruma nerede yer aldıkları tartışılmaya çalışılmaktadır.

4.1. Seçkincilik (Elitizm)

İlk olarak seçkinciliğin devlet merkezli yaklaşıma mı yoksa toplum merkezli bir yaklaşıma mı daha yakın olduğu inceleyecek olursak; yukarıda ifade edildiği üzere bakmamız gereken temel nokta devletin özerkliğiyle ilgilidir (Machado, 1992; Oğuz, 2013).

Seçkinci yaklaşımın temel araştırma nesnesi, toplumsal iktidardır ve iktidarın kimin elinde olduğu, kim tarafından yönetildiği temel araştırma sorularındandır (Acar ve Uslu, 2016b: 22). Seçkinci teorisyenler (Klasik ve Yakın) toplumsal yapıda ikili iktidar ilişkisinin olduğu ifade etmektedirler ve devletin toplumdaki büyük çoğunluğun yönetilmesi için siyasi bir araç olduğunu ifade etmektedirler (Berberoğlu, 2014: 15). Seçkincilere göre iktidar ve güç tarihsel süreç içerisinde hep sayıca az bir gurubun çeşitli üstünlüklerinin (psikolojik, örgütsel, siyasal) olması sebebiyle elinde bulunmuştur (Acar ve Uslu, 2016b: 23). Klasik ve Yakın seçkinliğin her ikisinde de toplumsal yapının ikili şekilde olduğu vurgulanmaktayken her iki yaklaşım çeşitli yönlerden birbirinden ayrılmaktadır. İlk olarak klasik seçkinci düşünürler iktidarın yekpare yapıda olduğunu savunurken, yakın seçkinci düşünürler, seçkin grupların sayısının birden çok olduğunu ve aralarında yapışkanlığın olmadığını ifade etmektedirler (Acar ve Uslu, 2016b: 34). Ayrıca yakın seçkinci teorisyenler, siyasal ve toplumsal bir değişim olduğunu savunarak seçkinci egemenliğe eleştirel yaklaşmaktadırlar (Acar ve Uslu, 2016b: 33).

Seçkinci düşünürler arasında çeşitli farklılıklar olmasına karşın; genellikle devletin bir araç olduğu vurgusu çoğu durumda yapılmaktadır. Bunun en güzel örneği Mosca'da görülmektedir. Mosca'ya göre devletin doğasını değişimini sağlayan araçlar, ikili toplum yapısındaki örgütlenmiş gurubun (elitlerin) araçlarıdır (Berberoğlu, 2014: 17). Buradan hareketle seçkinciliğin toplum-merkezli bir yaklaşım olduğunu söylenilebilir. Nitekim devletin ve örgütsel araçlarının ortaya çıkışı ve devletin ortaya çıkmasındaki nedensel gerekliliğin bireyler arasındaki ilişkilerin ağından kaynaklı olduğu savunan toplum merkezli yaklaşıma (Machado, 1992) benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla devlet

merkezli yaklaşımın ortaya attığı gibi devletin zorlayıcı iktidar üzerinde belli bir tekele sahip bağımsız bir iktidar yapısına işaret etmemektedir.

Ayrıca seçkinciliğin, Alford ve Friedland'ın (1985: 161) öne sürdüğü devlet merkezli yaklaşımların devletin politik karar verme üzerinde kontrolü sağlayan üç faktöre (devlet kurumları, devletin örgütsel yapısı ve devletçi yaklaşım) ilişkin değerlendirmeleri yoktur. Ancak devlet merkezli yaklaşımın demokrasi üzerinde yapmış yorum, seçkinciliğin temel varsayımları ile benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Devlet merkezli yaklaşıma göre demokrasi, elit kontrolünün meşruluğudur ve bireylerin devlet üzerinde söz sahibi olduklarına inanmaları sağlamaktadır (Alford ve Friedland, 1985: 250). Bu açıdan bakıldığında ise seçkinciliğin devlet merkezli bir yaklaşım olduğunu öne sürülebilir. Ancak diğer taraftan; devlet merkezli yaklaşımın temelinde “devletin bireylerin üzerinde olduğu ve devletin tamamından fazla olduğu” görüşü yer almasından dolayı (King, 1989: 475); seçkinci yaklaşımın devlet merkezli bir görüşünün olmadığı da söyleyebiliriz. Nitekim seçkincilikte devlet, seçkinlerin kontrolündedir ve kitleyi kapsayıcı olduğunu söylememiz yanlış olur. Diğer taraftan toplum merkezli bakışı savunan düşünürler, devletin biçiminin ve işleyişinin toplum içerisinde bir yere kök salan bir mantıkla ve toplumdaki güçlerin iktidar dengesiyle sağlandığını iddia ettikleri öne sürülmektedir (Jessop, 2016: 352). Dolayısıyla seçkincilerin ifade ettiği gibi toplumsal yapı içerisinde ikili yapı (elitler ve kitle) sürekli devam etmektedir. Üstelik seçkinci düşünürlerin görüşlerinde etkili olduğu düşünülen Machiavelli, tüm toplumlarda ve tüm yönetim sistemlerinde yöneticilerin sayısının 50'yi geçmediğini öne sürerek bu iddiaya destek vermektedir. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse seçkinciliğin (elitizm) devlet merkezli bir anlayışa sahip olduğunu savunabiliriz. Nitekim seçkinciliğe göre iktidar analizinde toplumun veya toplumsal analiz önemli değildir. Seçkincilik daha çok kimlerin iktidar olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır.

İkinci olarak seçkinciliğin çatışma-uzlaşma ikileminden hangisine daha yakın olduğunu baktığımızda ise; Seçkinciliğin temel argümanlarının başında ikili bir toplumsal varlığı bulunmaktadır. Siyasal sistemlerin değişmesi durumunda dahi bu ikili yapının değişmeyeceği öne sürülmektedir (Acar ve Uslu, 2016b: 27). Toplumsal yapı içerisindeki bu ikili yapının korunabilmesi ve seçkinlerin konumlarını meşrulaştırabilmeleri için çeşitli araçları vardır. Bu araçlar Parato'da “türev ve kalıntı”, Mosca'da “siyasal formül” isimlerini almaktadır. Üstelik iktidarın kontrol altında tutulabilmesi ve denetlenebilmesi için, seçkinlerin çoğulculuğunun ve rekabetinin olması gerektiği vurgulanmaktadır (Acar ve Uslu, 2016b: 34). Dolayısıyla bazı durumlarda seçkinlerin kendi arasında bazı durumlarda seçkinler ve kitle arasında çeşitli çatışmaların oluşmaması için bir takım araçların kullanıldığını söylenilebilir. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki toplum merkezli yaklaşımın devlet konusunda açıklayıcı yönü sivil toplumdan devlete veya devletten sivil topluma doğrudur (Machado, 1992: 1). Dolayısıyla elitlerin kullandığı yöntemleri (türev, siyasal formül vb.) ve seçkinlerin dolaşımını bu konuyla ilgili olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Ayrıca Pareto'da görüleceği üzere seçkinlerin dolaşımı kavramı da kitle ve elit kesim arasında çatışmanın olduğunu göstermektedir. Seçkinlerin dolaşımı konusunun temel noktası kitlede yer alan üstün nitelikli kişilerin, yöneten sınıfa geçmesidir (Pareto, 1987: 38-39). Üstelik bu dolaşım içerisindeki aksaklık, sosyal dengede istikrarsızlığa neden olabilir ve tüm toplum açısından kötü sonuçlar doğurabilir (Pareto, 1987: 38-39). Bununla birlikte Mosca'daki alt-seçkin kavramı; iktidarın kitleyle arasında yer alan ve iktidarı kitleden gelen eleştirilere karşı koruyan yapıyı ifade etmektedir (Acar ve Uslu, 2016b: 31). Dolayısıyla bu yaklaşım toplumsal yapı içerisinde uzlaşmadan ziyade çatışmanın olduğunu ifade etmektedir. Yukarıda çatışma kuramı açıklanırken ifade edildiği üzere; seçkinciliğe göre, bireylerin kişisel çıkarları vardır ve güç, toplumda eşitsizce bölünmüş bir niteliğe sahiptir. Ayrıca toplumdaki değerler ve düşünceler, tüm toplumun kimliğinin ve amaçlarını tayin eden araçlardan ziyade; elitlerin hedeflerine ulaşmak için kullandıkları araçlardır. Dolayısıyla seçkinci yaklaşım, insanların kişisel çıkar duyularının olması ve gücün toplumsal yapı içerisinde

eşit dağılmamasından dolayı, çatışmanın hem kaçınılmaz hem de sürekli olduğunu ifade etmektedirler (Giddens, 2012: 117).

4.2. Çoğulculuk (Plüralizm)

Geniş anlamda Çoğulculuk, çeşitliliğe ve farklılıkların varlığını inanmayı ve bağlanmayı ifade etmekteyken; dar anlamda siyasa iktidarın dağılımıyla ilgilidir (Heywood, 2015: 252). Çoğulculuğun iktidara, bakış açısı ise seçkinciliğin tersi yöndedir. Çoğulculuğa göre, iktidar belli bir elit grubun kontrolünde değildir ve iktidar toplum içerisinde dağılmıştır (Acar ve Uslu, 2016a: 49). Diğer bir ifadeyle; seçkincilik toplumu tepede dar bir elit grubun bulunduğu piramit olarak kabul ederken; çoğulcular toplumunu, birbiriyle ve devletle siyasa üretmek için çarpışan bilardo toplarının birleşimi olarak görmektedir (Roskin ve diğ., 2015: 132). Buradan hareketle çoğulcu yaklaşımın özü; siyasal sistem içerisinde siyasal ve toplumsal iktidarın merkezinin çoğul olması gerekliliğidir (Acar ve Uslu, 2016a: 50). İktidarın kontrol edilmesini içeren liberalizmle, bireylerin siyasal süreçlere katılımını vurgulayan Klasik Demokrasi anlayışını birleştirmeye çalışan çoğulcu yaklaşıma (Acar ve Uslu, 2016a: 52) göre, yalnızca plüralist bir toplum demokratik olabilir (Roskin ve diğ., 2015: 132). Birçok değişik ve birbiriyle çıkarları çelişen çıkarları olan kurum ve gruplardan oluşan toplumdaki (Berberoğlu, 2014: 30); bu çıkar çatışması yaşayan grupların demokrasinin en önemli adımı olduğunu savunmaktadırlar (Roskin ve diğ., 2015: 132).

Böyle bir toplumsal yapı içerisindeki devletin görevi, rekabet içerisindeki grupların çıkarları arasında bir denge oluşturmaktır (Berberoğlu, 2014: 30). Dolayısıyla devlet (çoğulcular “devlet” kavramı yerine “hükümet” kavramını tercih etmektedirler), toplumda rekabet halinde olan ve çatışan kurumların tümüdür (Acar ve Uslu, 2016a: 56). Böyle bir ortamdaki devlet, rekabet halindeki gruplara tarafsızdır ve yönetsel yapı, tüm gruplara çeşitli erişim sağlayacak şekilde parçalı bir yapıdadır (Heywood, 2015: 252). Ayrıca Dunleavy ve O'leary'a göre çoğulcu yaklaşımların devletle ilgili çözümleme yaparken üç çeşit devlet algısı vardır. İlk olarak Rüzgârgülü Modeline göre devlet, bir kodlama makinasıdır ve girdileri işleyen pasif bir araçtır (Dunleavy ve O'leary, 1987: 43). Diğer bir ifadeyle devlet, sisteme giren girdileri işleyen ve çıkar gruplarının güç dengelerini yansıtan edilgen bir araçtır (Acar ve Uslu, 2016a: 56). Tarafsız Devlet Modeline göre ise devlet, toplumdaki grupların rekabetini dengeleyen ve hakemlik yapan bir varlıktır (Acar ve Uslu, 2016a: 56). Son olarak Komisyoncu Modelde ise devlet, ne toplumu yansıtmakta ne de tarafsız bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla devlet rüzgârgülü modelindekinden daha özek ve tarafsız modele göre de daha çıkarıcıdır (Acar ve Uslu, 2016a: 56).

Çoğulculuğun devlete karşı yukarıda ifade edilen görüşlerinden yola çıkarak çoğulculuğun toplum-merkezli bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim yukarıda toplum merkezli yaklaşım açıklanırken ifade edildiği üzere; devlet çeşitli baskı grupları arasındaki denge mekanizmalarını içeren bir aygıt olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla devlet, toplumdaki güçsüz konumda olan grupları, kamu yararı için korumak amacıyla; gruplar arasında dengeleme ve hakemlik görevleri yapmaktadır (Dastoor, 1994: 2).

Ayrıca Dunleavy ve O'leary'un önermiş olduğu rüzgârgülü modeli ve tarafsız model, tam olarak toplum merkezli yaklaşımlara işaret etmektedir. Ancak Komisyoncu modelin devlet anlayışına göre, devletin bir aktör olarak çıkarlarının olduğu ve kısmen özerk yapıda olduğu vurgulanmaktadır (Dunleavy ve O'leary, 1987: 47-48). Bu modelin önerdiği devletin, devlet merkezli yaklaşıma çeşitli atıflar yaptığını öne sürebiliriz. Nitekim devlet merkezli yaklaşıma göre devlet, toplumun genel çıkarlarıyla ilgili hedefleri izleyen özerk bir aktördür (Dastoor, 1994: 30). Dolayısıyla devlet merkezli teorisyenler, devleti toplumdaki ayrı bir kurum olarak analiz etmeye çalıştıkları (Dastoor, 1994: 30) yukarıda ifade edilmişti. Fakat Komisyoncu devlet, toplumun geri kalanından kolaylıkla ayrılan farklı bir örgüt değildir (Dunleavy ve O'leary, 1987: 48). Dolayısıyla çoğulculuğun devlet merkezli bir anlayıştan ziyade toplum merkezli bir anlayışa sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bir diğer önemli husus ise Klasik Çoğulculuğun iktidarın karar alma süreçlerinde izlenebileceği (Acar ve Uslu, 2016a: 68) vurgusudur. Diğer bir ifadeyle iktidarın yapısı, toplumsal ilerlemenin

yönünü belirleyen grupların siyasi süreçlerinde izlenebilir (Berberoğlu, 2014: 31). Nitekim sadece karar alma süreci üzerindeki bir inceleme yapma anlayışı oldukça eleştirilmiştir. Yeni-çoğulcular ise çoğulculuğa gelen bu eleştirileri ortadan kaldırmak için; devlet merkezli aktörlerin incelenmesini ve aktör-yapı ilişkisini inceleme konularının içerisine dâhil etmiştir (Acar ve Uslu, 2016a: 68). Böylelikle çoğulcu yaklaşımın, tamamıyla toplum merkezli bir yaklaşımdan kısmen devlet merkezli yaklaşıma yaklaştığını öne sürebiliriz.

Çoğulculuğun, çatışma-uzlaşma ikileminden hangisine daha yakın olduğuna ilişkin olarak bir değerlendirme yapmaya çalışırken; ilk olarak çoğulcu yaklaşımın temel özelliklere bakmamızda fayda vardır. Çoğulcu geleneğe göre toplumdaki iktidar, bu iktidarı dengeleyecek örgütlenmelerin oluşumuna yol açacaktır (Acar ve Uslu, 2016a: 55). Daha açık ifadesiyle; iktidarı dengeleyecek çeşitli aktörler oluşur ve bu aktörler, iktidarı çeşitli noktalardan etkiler fakat tam olarak bu iktidar üzerinde hâkimiyeti olmaz. Diğer taraftan çoğulcu yaklaşıma göre, siyasal süreç bir tercih ve rekabet olarak düşünülmektedir (Acar ve Uslu, 2016a: 57) Görüleceği üzere toplumda çeşitli grupların iktidar üzerinde rekabetleri bulunmaktadır, fakat bu rakip halindeki gruplar arasında geniş bir mutabakat vardır (Heywood, 2015: 252). Çatışma kuramının temel özelliklerinden yola çıkarak çoğulculuğu değerlendirdiğimizde; ilk olarak çoğulcu yaklaşıma göre bireylerin ve grupların çeşitli çıkarları bulunmaktadır ve dolayısıyla rekabet halindedir (Acar ve Uslu, 2016a: 60). Çoğulculuğun bu özelliği itibarıyla toplumda belli çatışmanın olduğunu kabul etmektedir. Fakat çatışma kuramının ikinci varsayımında olduğu gibi, çoğulculuğa göre gücün toplumda eşitsiz dağılımı yoktur ve tüm gruplar arasında eşitliğe yakın bir durum bulunmaktadır (Heywood, 2015: 252). Dolayısıyla toplumsal yapının içerisinde uzlaşımı olduğunu söyleyebiliriz.

4.3. Klasik Marksizm

Marksizm, Karl Marx'ın yazılarından geliştirilen ve ilham alan ideolojik bir sistemdir (Heywood, 2015: 97). Fakat Marksizm sistematik bir düşünce yapısı olarak Marx'ın ölümünden sonra Engels'in Marx'ın düşüncelerini sosyalist hareketin ihtiyaçlarına uyacak şekilde giriştiği çabaların sonucunda ortaya çıkmıştır (Heywood, 2015: 98). Marksist yaklaşımın temelinde devletin sınıfsal bir doğasının olduğu ve devletin gücünü elde etmek için yapılan hareketlerin sınıf karakteriyle analiz edileceği vurgusu bulunmaktadır (Berberoğlu, 2014: 49). Buradan hareketle devlet ve toplum, sınıf ilişkilerini sürdürmeye ve dönüştürmeye çalışan sosyal güçlerin birer sonucudur (Berberoğlu, 2014: 49). Marksizm'in farklı isimlendirmeleri yapılan çeşitli versiyonları vardır. Klasik Marksizm, Marx, Engels ve Lenin'in görüşleriyle şekillenmiştir. Bu sebepten dolayı Marksizm'in "devlet" ile ilgili değerlendirmeleri yapılırken üç farklı düşünürün gözünden konuya bakmakta yarar vardır. Üstelik Marx'ın görüşlerini de belli dönemlere ayırarak (genç ve olgun Marx gibi) incelemenin; Klasik Marksizm'i bu çalışma kapsamında değerlendirilen iki boyutlu spektrum üzerine yerleştirebilmemizi kolaylaştıracaktır. Ayrıca Marx hiçbir zaman tutarlı bir devlet kuramı geliştiremediği (Eroğul, 2014: 26) için Marx'ın farklı görüşlerinden çıkarımlar yapılarak devlete ilişkin olarak değerlendirmeler (özelde Marx'ın, genelde Marksizm'in) yapılmaya çalışılmaktadır.

Marksizm'in devlet tanımlamalarının ve analizlerinin genellikle "kapitalist devlet" çözümlemesi üzerinden ilerlediği görülmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfı ve burjuva arasındaki mücadele hem ekonomik hem de siyasal bir nitelik kazanmıştır. (Berberoğlu, 2014: 54). Nitekim Marx, devletin biçiminin insanların ortak iradesinden değil üretim ilişkilerinden ortaya çıktığını öne sürmektedir (Carnoy, 2015: 69). Bunun devamında üretim ilişkilerinin toplumu şekillendirdiğini ve toplumunda devleti şekillendirdiğini öne sürmektedir (Carnoy, 2015: 70). Diğer bir ifadeyle Marksizm anlayışında devlet, "toplumca yaratılan devlet" şeklinde tanımlanmaktadır (Pierson, 2015: 104). Ayrıca Marx'ın da ifade ettiği gibi devletin yalnızca devletin yapısı içerisinde değil aynı zamanda sivil toplum içerisindeki kökenlerinde aranması gerekmektedir (Machado, 1992). Nitekim Marx'a göre (olgun Marx) devlet, bireylerin kişisel çıkarlarıyla tüm bireylerin ortak çıkarlarının çatışması durumunda ortaya çıkmaktadır (Carnoy, 2015: 72). Dolayısıyla devlet, toplumun hayatını sürdürebilmesi için belli toplumsal görevleri gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan ve gerekli olan bir

kurumdur (Carnoy, 2015: 73). Nitekim “kapitalist devlet” de burjuvazinin egemenliğinin devam ettirmeye yaramaktadır. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse devlet, yönetici sınıfın bir aracı konumundadır (Berberoğlu, 2014: 53). Ancak genç Marx’ta böyle bir durum söz konusu değildir. Genç Marx’a göre devlet egemen sınıfın bir aracı değil, kendi özel çıkarları olan ve sivil toplumdaki ayrı bir yaşamı bulunan bir yapıdadır (Carnoy, 2015: 71). İşte bu noktada devletin özerkliği tartışması gündeme gelmektedir. Dolayısıyla konu, Marksizm’in devlet merkezli mi yoksa toplum merkezli bir yaklaşım mı olduğu tartışmasına gelmektedir.

Marx ve Engels, devletin sivil toplumun bir uzantısı olduğunu, normatif toplumsal düzeni yeniden üreten bir mekanizma olduğunu ve böylelikle çeşitli çıkarlar (toplumun ortak çıkarları değil) korunur ve gelişir (Machado, 1992: 1). Devletin yönetici sınıfın bir aracı olduğunu görüşünü savunan Marksist düşünürler; yönetici sınıfın üretim araçlarını kontrol etmesi sebebiyle toplumdaki diğer grupların ekonomik ve siyasal açıdan gelişemeyeceğini vurgulamaktadır (Carnoy, 2015: 77). Bu görüşten yola çıkarak Marksizm’in toplum merkezli bir yaklaşım olduğunu öne sürebiliriz. Nitekim devletin özerk bir yapısının olmadığı öne sürülmektedir. Bununla birlikte Lenin’de devletin egemen sınıfın baskıcı bir aygıtı olduğu, çatışmanın olmadığı durumda devlete de ihtiyacın olmayacağını söyleyerek (Carnoy, 2015: 83) devletin belli bir özerkliğinin olmadığı, araçsal bir niteliğinin olduğu görüşünü desteklemektedir. Dolayısıyla yukarıda ifade edilenlerden yola çıkarak Marksizm’in toplum merkezli bir anlayışa sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak diğer bir bakış açısıyla konuya baktığımızda Marx’ın devlete ilişkin yaklaşımı “özerklik” kavramı üzerinden yeniden düşünüldüğünde; devletin özeliğine dair çeşitli ipuçları oraya çıkmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere Genç Marx’ın görüşlerinin yanı sıra Marx’ın ekonomik-politik analizinde ve yönetici sınıf- devlet arasındaki ilişkide, devletin özerkliğinin olduğu öne sürülebilir (Carnoy, 2015: 80-81). Ancak şunu ifade etmek gerekir ki bir yaklaşımı devlet-merkezli olarak kabul etmek için özerkliği en önemli şart olmakla beraber tek şart değildir. Nitekim devletin, kendi aygıtlarının olmasıyla birlikte toplumsal aktörleri de yönlendirebilecek niteliğe sahip olması gerekmektedir (Jessop, 2016: 350). Ayrıca Marksizm için yukarıda ifade edilenler, onu devlet merkezli değil toplum merkezli bir yaklaşım olduğunu pekiştirmektedir. Nitekim toplum merkezli yaklaşıma göre sivil toplum/devlet analizinde nedenselliğin yönü devletten sivil topluma veya tam tersi yönde olabilmektedir (Machado, 1992: 1). Dolayısıyla “görece özerklik”, sermayenin alt yapı kuramaması, yönetici sınıf-devlet ilişkisi (Carnoy, 2015: 80-81) gibi değerlendirmeler aslında Marksizm’in toplum merkezli bir yaklaşım olduğu yönündedir.

Marksizm’i Çatışma-Uzlaşma konularında değerlendirmek gerekirse; bu konuyla ilgili olarak Marx’ın meşhur eseri “Komünist Manifesto” bakmak gerekmektedir. Nitekim Marx bu eserinde “bugüne kadar süregelen insanlık tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir” demektedir (Marx ve Engels, 2017: 26). Marx’ın bu sözünden üç önemli çıkarımda bulunulabilir: (1) ekonomik sınıfı aynı olan insanlar birlikte hareket etmektedir, (2) toplumun en önemli grupları, ekonomik sınıflardır, (3) Bu sınıflar birbirlerine düşmandır ve bu sınıflar arasındaki çatışmanın sonucu toplumsal değişime yön verecektir (Giddens, 2012: 126). Marx’a göre farklı sınıfların çıkarları birbirleriyle uyum sağlamaz, nitekim bir sınıf, ekonomik kazançları diğer sınıfın ekonomik kazançları pahasına elde etmektedir. Dolayısıyla toplumda bulunan sınıflı yapı, çatışmalara yol açmaktadır.

Marx ve Engels’e göre toplumun sınıflı yapısı ve bu sınıflar arasındaki mücadele tarihin itici gücüdür (Güngen, 2016: 76). Diğer bir ifadesiyle Marx’ın sınıf yaklaşımı yalnızca toplumsal yapıyı analiz etmekle kalmıyor; aynı zamanda bir değişim kuramını ifade etmektedir (Giddens, 2012: 126). Toplumun ekonomik yapısındaki farklılık, toplumda çatışmaya neden olmaktadır.

Marx burjuva egemenliğinin sonunun geldiğini ve proleter bir devrim neticesinde sınıflı toplumun ortadan kalkacağı görüşü bulunmaktadır. Bu anlayışa göre üretim ilişkileri neticesinde ortaya çıkan çatışma, toplumsal bir devrime yol açacak ve yeni bir üretim tarzı ortaya çıkar (Güngen, 2016: 78). Dolayısıyla bu çıkar çatışmasıyla sürekli olarak değişim meydana gelir. Ancak Marx’a göre toplumdaki bu çatışma modelinden uzlaşma modeline geçebilmek için komünist sistemin

gerçekleşmesi gerekmektedir (Türkdoğan, 1978: 134). Dolayısıyla Marksizm'in çatışma yaklaşımına daha yakın olduğu söyleyebiliriz. Nitekim Giddens (2012: 108-109) tarafından çatışma yaklaşımının üç temel özelliği Marksizm'in temel varsayımlarıyla örtüşmektedir. İlk olarak toplumda tüm bireyler belli temel çıkarlara sahiptir. İkinci olarak toplumda iktidar eşitsizce dağıtılmıştır. Son olarak toplumdaki değerler ve düşünceler yönetici sınıfın kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları araçlardır.

4.4. Batı Marksizm

Batı Marksizm'i, Ortodoks Marksizm'in yapmış olduğu hataları düzelterek Marksizm'i yeniden yorumlama çabası içerisine girmektedir. Böylelikle devrimci bir mücadelenin kuramsal alt yapısı yeniden oluşturulmaya çalışılmıştır (Uzuner, 2016: 98). Kendilerinden önceki Marksist temsilcilerinden farklı Marx okuması yapan Batı Marksizm'inin temsilcileri, Marksist teorinin asıl odak noktasını siyaset ve ekonomiden felsefeye kaydırmışlardır (Anderson, 1988: 86). Başlıca özelliği, eleştirelilik olan Batı Marksizm'inin temsilcileri olarak Gramsci, Frankfurt Okulu, Althusser ve Poulantzas gösterilmektedir. Batı Marksizm'inin yapısını temelde iki faktör şekillendirmektedir. Bunlardan ilki, Batı Marksizm'i savunucularının Marx'ın ilk yazılarından ve Hegelci fikirlerden etkilenecek; Klasik Marksizm'in altyapı üstyapıyı belirler anlayışını terk ederek; bu iki yapının birbirleriyle arasında karşılıklı ilişki olduğu anlayışını benimsemişlerdir (Heywood, 2016: 152). İkinci olarak Ortodoks Marksizm'inin Bolşevik Devlet Modelini, baskıcı yönü ve bilimsel iddiaları sebebiyle itici bulmuştur (Heywood, 2016: 152).

Batı Marksizm'inin devlete ve topluma bakışını değerlendirebilmek için yukarıda ifade edilen düşünürlerin veya düşünce gruplarının (Frankfurt okulu) görüşlerini değerlendirmekte fayda vardır. İlk olarak hem Gramsci'ye hem de Marx'a göre sivil toplum kapitalist gelişimi anlamak için temel bir faktördür (Carnoy, 2015: 94). Ancak Marx sivil toplumun üretim ilişkilerine dayalı olarak "yapı" olduğunu ifade ederken; Gramsci tarihsel gelişimdeki en önemli faktörün üst yapı olduğu ifade etmektedir (Carnoy, 2015: 95). Gramsci bu şekilde yola çıkarak, kapitalist devletin ideolojik aygıtlarına dikkat çekmiş ve bunu hegemonya kavramı ile tanımlar (Berberoğlu, 2014: 57). Gramsci'ye göre hegemonya, burjuvazinin belirlediği bir toplumsal formasyonda, egemen sınıf ve temsilcilerinin, siyasal iktidarın ele geçirilmesi ve korunması süreçlerinde yürüttüğü ideolojik, siyasal, kültürel, entelektüel, ahlaki etkinliklerin toplamıdır (Yetiş, 2009: 148). Dolayısıyla üst yapının egemenliği, zorlayıcı bir güç ile olduğu gibi ideolojik yöntemlerle de olabilir. Gramsci ideolojik üst yapıya oldukça önem vermekte ve ideolojik üst yapının, ekonomik yapının üzerinde olduğunu söylemektedir (Carnoy, 2015: 95-96).

Bunun da ötesinde Gramsci, devleti burjuvanın baskı aygıtı olarak gören Marksist-Leninist anlayışın dışına çıkararak hegemonya kavramını devlete yerleştirmiştir (Carnoy, 2015: 99). Böylelikle devletin, üst yapının egemenliğini meşruluğunu sağlayıp korumakla birlikte; yönetilenlerin rızasını kazanan teorik ve pratik faaliyetler bütünü olduğunu ifade etmektedir (Berberoğlu, 2014: 57). Ayrıca Gramsci'ye göre burjuvanın hegemonyasının tehdit edildiği durumlarda, burjuva devlet aracılığıyla pasif devrim yapmaktadır (Carnoy, 2015: 105). Buradan hareketle Gramsci'ye göre devletin üst yapının salt bir baskı aracı olmasının ötesinde; yönetilen kesimin rızasını kazanmak için girişilen hegemonik mücadeleler olarak kabul etmektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak Gramsci'nin devletin özerkliğine ilişkin olarak net ifadelerinin olmadığı söyleyebiliriz. Nitekim devletin, yönetici sınıfın sadece bir aracı olmadığını düşünmesi ve devleti kimi durumda sivil toplum ve politik toplumun üstünde görmesi (Anderson, 1988: 27-29) devletin toplumsal yapıdan bağımsız ve herhangi bir yapının aracı olmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Ayrıca Gramsci'nin devleti sivil toplumun zıttı olarak tanımladığını görmekteyiz (Carnoy, 2015: 100; Uzuner, 2016). Dolayısıyla buradan hareketle Gramsci'nin düşüncelerinin daha devlet-merkezli olduğunu öne sürülebilir. Çünkü devletin araç olmadığı ifade etmekte hem de devletçi(devlet merkezli) yaklaşımda olduğu gibi devlet ve toplumu karşı kutuplar (Jessop, 2016: 350) olarak görmektedir Ancak Gramsci'nin görüşlerini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, devletin özerkliğinin "görece özerk" bir

konumda olduğunu görmekteyiz. Nitekim devletin Gramsci'nin "pasif devrim" kavramında görüleceği üzere, egemen sınıf iktidarını devam ettirebilmek için devlet iktidarının sürekli ve yeniden düzenlenmesini sağlamaktadır (Carnoy, 2015: 104). Buradan hareketle Gramsci'nin görüşlerinin kesin olmamakla birlikte daha toplum-merkezli olduğunu öne sürebiliriz.

Batı Marksizm'i içerisinde bir diğer düşünür olan Althusser'e göre devlet, yönetici sınıfın işçi sınıfı üzerindeki egemenliği devam ettirmek için kullandığı bir baskı aracıdır (Carnoy, 2015: 126). Dolayısıyla devlet egemen sınıfa bağlı ve onun kontrolü altındadır (Berberoğlu, 2014: 64). Nitekim Althusser'in Gramsci'nin görüşlerini izlediği ve sistematikleştirdiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla Althusser'e göre devleti yalnızca egemen sınıfın baskı aygıtına indirgemek doğru değildir. Althusser böylelikle devlet aygıtı ve devlet iktidarı arasında yaptığı ayrımın olmasını desteklemektedir (Carnoy, 2015: 126). Devlet aygıtı devlet iktidarında bir değişiklik olsa bile devam edebilir. Dolayısıyla, burjuva devlet aygıtını yıkmak, bu aygıtın yerine proleter devlet aygıtını getirmek ve ardından devleti ortadan kaldırmak için devlet iktidarını ele geçirmek şarttır (Carnoy, 2015: 126-127). Althusser devlet aygıtlarına dikkat çekerek, bu aygıtların siyasal iktidarın kurulması sürecindeki önemlerini söylemektedir (Uzuner, 2016: 123). Dolayısıyla Althusser'in bu görüşlerden devletin özerkliğinin olmadığı yargısını çıkarabiliriz. Nitekim devletin aygıtları devlet iktidarının elde edilebilmesi amacıyla egemen sınıf tarafından araç olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu söylemlerin daha toplum merkezli olduğu ifade edebiliriz. Bununla birlikte Althusser, yapının üst yapıyı belirlediği reddederek; toplumsal yapı içerisindeki tüm sınıflar arasında nedenselliğin olduğunu öne sürmektedir (Uzuner, 2016: 123). Yani toplumda alt yapı-üst yapı durumunun olduğunu öne sürerken; üst yapının alt yapının yansıması olduğunu reddetmektedir ve aralarında nedensel ilişkilerin olduğunu ifade etmektedir. Nitekim toplum-merkezli yaklaşımın önerdiği gibi sivil toplum ve devlet arasında çeşitli etkileşimler vardır.

Batı-Marksizm'inin çatışma-uzlaşma konusunda değerlendirdiğimizde ise karşımıza iki farklı durum çıkmaktadır. İlk olarak Gramsci'nin üst yapıyı alt yapıdan ayırmayıp bu ikili yapı arasında diyalektik bir ilişki kurması ve burjuvaziyi ideolojik açıdan kuşatıcı bir sınıf olarak görmesinden (Carnoy, 2015: 103) dolayı, toplumda uzlaşımın olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik Gramsci'nin "pasif devrim" kavramıyla, kitlenin baskı oluşturmasının önlenmesi ve bağımlı sınıflar ile ilişkilerin anlatıldığı görülmektedir (Carnoy, 2015: 104). Ayrıca Althusser, Gramsci'nin bireylerin bir ideolojiye isteyerek tabi oldukları bir mekanizma (hegemonik uzlaşma olarak adlandırdığı) kurgulamaktadır (Carnoy, 2015: 122-123). Buradan hareketle toplumsal yapıda belli bir uzlaşım olduğunu söyleyebiliriz. Fakat böyle bir durumda toplumdaki güç hala eşitsiz şekilde bölünmüş durumdadır ve iktidarı elinde bulunduran egemen sınıf çeşitli değerleri ve düşünceleri (devletin ideolojik aygıtı gibi) kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanmaktadır. Üstelik Gramsci'nin öne sürdüğü manevra ve mevzi savaşları kavramlarıyla devletin ele geçirilmesi, devrilmesi gibi konuları değerlendiği için çatışma kuramına daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Frankfurt Okulu temsilcileri de mülkiyet ilişkilerine dayalı çıkar çatışmalarının önemini vurgulamaktadır (Giddens, 2012: 150).

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Devletin tanımlanması ve devletin niteliklerine ilişkin olarak yapılan değerlendirmelerin çok boyutlu ve oldukça karmaşık olduğu bilinmektedir. Devletin analiz edilebilmesine ilişkin birçok değerlendirme ve kuramsal yaklaşım öne sürülmesine karşın kapsamlı bir devlet teorisi ortaya konulamamıştır. Devletle ilgili olarak en fazla değerlendirmeyi yapan Marksizm dahi devleti tanımlama ve analiz etme noktasında belli eksikliklere sahiptir. Devletin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi büyük çoğunlukla "iktidar" dolayısıyla yapılmaktadır. Nitekim yukarıda devlet teorisi olarak ele alınan yaklaşımlar da iktidar analizinden yola çıkarak devlete ilişkin değerlendirmeler yapmaktadır.

Bu çalışma kapsamında ele alınan yaklaşımların iktidara ve dolayısıyla devlete ilişkin olarak yapmak istediği değerlendirmelerde "devlet"i hangi konuma oturtmaya çalıştıkları

değerlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu yaklaşımların önermelerinde ve değerlendirmelerinde devletin toplumsal araştırmaların merkezin de yoksa dışında mı tuttuğu değerlendirilmek istenilmiştir. Bu yaklaşımların böyle bir değerlendirmeyi kolaylaştıracak kesin sınırlarının olmamasıyla birlikte zıt söylemleri de bir araba bulundurduğu görülmüştür. Dolayısıyla devlet kuramlarının devlet / toplum merkezli olup olmadıklarını değerlendirilmesi, tartışmalı birçok noktayı barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, F, Uslu, H F. (2016a). Çoğulculuk (plüralizm) ve Çoğulcu Düşünürler. F. Acar ve H. F. Uslu (Eds.), *Siyaset Sosyolojisi: Temel yaklaşımlar, Yeni tartışmalar* (ss. 49-70). Ankara: Dipnot Yayınları.

Acar, F, Uslu, H F. (2016b). Seçkincilik (Elitizm) ve Seçkinci Kuramcılar. F. Acar ve H. F. Uslu (Eds.), *Siyaset Sosyolojisi: Temel yaklaşımlar, Yeni tartışmalar* (ss. 21-48). Ankara: Dipnot Yayınları.

Akdoğan, A. (2007). "Devleti sivil toplumlardan kurtararak geri getirmek: devlet-kurumsalcı bir deneme". *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 4(1), 113-137.

Alford, R R, Friedland, R. (1985). *Powers of theory: Capitalism, the state, and democracy*: Cambridge University Press.

Almond, G A. (1988). "The return to the state". *American Political Science Review*, 82(3), 853-874.

Anderson, P. (1988). *Antonio Gramsci: Hegemony, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji* (Çev. T. Günersel). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Aydınalp, H. (2010). "Sosyal çatışma ve din". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 187-215.

Berberoğlu, B. (2014). *Küresel Çağda Siyasal Sosyoloji: Devlet ve Topluma Giriş*. İstanbul: İstanbul bilgi üniversitesi yayınları.

Borras, S M. (2001). "State–society relations in land reform implementation in the Philippines". *Development and change*, 32(3), 545-575.

Carnoy, M. (2015). *Devlet ve Siyaset Teorisi* (Çev. S. Coşar ve diğ). Ankara: Dipnot.

Dastoor, T J. (1994). *Challenging state theory*. U.S. state of Ohio: University of Cincinnati.

Dunleavy, P, O'leary, B. (1987). *Theories of the state: The politics of liberal democracy*. London: Macmillan.

Eroğul, C. (2014). *Devlet Nedir?* İstanbul: Yordam Kitap.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Çev. C. Güzel, O. Özdemir Ed.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Güngen, A R. (2016). Marks ve Klasik Marksizm: toplumsal Dönüşüm ve İktidar Çözümlemesi. F. Acar ve H. F. Uslu (Eds.), *Siyaset Sosyolojisi: Temel yaklaşımlar, Yeni tartışmalar* (ss. 71-94). Ankara: Dipnot Yayınları.

Heywood, A. (2015). *Siyasetin Temel Kavramları* (Çev. H. Özler). Ankara: Adres Yayınları.

Heywood, A. (2016). *Siyasi ideolojiler* (Çev. L. Köker). Ankara: BB101 yayınları.

Jessop, B. (2016). *Devlet teorisi: Kapitalist devleti yerine oturtmak* (Çev. A. Özcan). Ankara: Epos Yayınları.

King, D S. (1989). "Political centralization and state interests in Britain: the 1986 abolition of the GLC and MCCs". *Comparative Political Studies*, 21(4), 467-494.

- Machado, D P. (1992). On the autonomy of the state and the case of the portuguese estado novo. Erişim, <http://www.pages.drexel.edu/~machadod/autonomy.html>
- Macpherson, C B. (1975). *Democratic theory: Essays in retrieval*. Oxford: Oxford University Press.
- Marx, K, Engels, F. (2017). *Komünist Manifesto* (Çev. C. Üstüner ve N. Deriř). İstanbul: Can Yayıncılık.
- Oğuz, ř. (2013). "Kurumsalci bir kurgu olarak kalkınmacı devlet: tarihsel ve kuramsal bir eleştiri". *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 107-128.
- Özsöz, C. (2007). "Çözümlemeci Çatışma Kuramı ve Ralf Dahrendorf". *Sosyoloji Notları*, 1(1), 49-53.
- Pareto, V. (1987). Elites and their circumstances. C. S. Heller (Ed.), *Structured social inequality: A reader in comparative social stratification*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Pierson, C. (2015). *Modern Devlet* (Çev. N. Kutluğ ve B. Erdoğan). Ankara: Çiviyazıları Yayınevi.
- Ricci, D M. (1971). *Community power & democratic theory: the logic of political analysis*. New York: Random House.
- Roskin, M, Cord, R, Medeiros, J, Jones, W. (2015). *Siyaset Bilimi* (Çev. A. Yayla). Ankara: Adres Yayınları.
- Skocpol, T. (1980). "Political response to capitalist crisis: Neo-Marxist theories of the state and the case of the New Deal". *Politics & Society*, 10(2), 155-201.
- Skocpol, T. (1995). Bringing the state back in: strategies of Analysis in Current Research. T. Skocpol ve J. L. Campbell (Eds.), *American society and politics*. New York: McGraw-Hill.
- Sungur, S. (2013). Sosyolojide Temel Yaklaşımlar. N. Sungur (Ed.), *Sosyolojiye Giriş*. Eskiřehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Turner, J H. (1991). *The Structure of Sociological Theory* (Çev. Ü. Tatlıcan, 5. bs): Wadsworth Publishing Company.
- Türkdoğan, O. (1978). "Marksizmin sınıf modeli". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1-2), 134-140.
- Uzuner, M G. (2016). Batı Marksizmi: Üstyapının Sahne Alışı *Siyaset Sosyolojisi: Temel Yaklaşımlar, Yeni Tartışmalar* (ss. 95-142). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Walker, A. (2002). *Power and Political Process: The Case of the Ivanpah Airport*. Las Vegas: University of Nevada
- Wallace, R A, Wolf, A. (2013). *Çağdaş sosyoloji kuramları : Klasik geleneğin genişletilmesi* (Çev. M. R. Ayas ve L. Elburuz). Ankara: Doğu Batı yayınları.
- Yetiş, M. (2009). Antonio Gramsci 1900' den Günümüze Büyük Düşünürler Cilt 1 (ss. 119-172). İstanbul: Etik Yayınları.
- Yılmaz, A. (2005). "Neo-liberal dönüşüm sürecinde Türkiye'de devlet toplum ilişkileri, toplumsal sınıf merkezli bir yaklaşım". *Marmara Üniversitesi İBF dergisi*, 20(1), 107-140.